

SŁAWOMIR MIERZEJEWSKI

Warszawa

TENDENCJE ZMIAN W STRUKTURZE INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH ZIEM ZACHODNICH I PÓŁNOCNYCH W LATACH 1950—1960

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zmian zaszłych w indywidualnych gospodarstwach rolnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych w świetle wyników dwu ostatnich spisów powszechnych.

Na wstępie kilka wyjaśnień niektórych stosowanych pojęć i definicji.

W spisach powszechnych z lat 1950 i 1960 jako indywidualne gospodarstwo rolne traktowano każdą jednostkę gospodarczą stanowiącą przedmiot samodzielnego indywidualnego użytkowania rolniczego. Przez użytkowanie rolnicze rozumiano zajmowanie, przynajmniej w części powierzchni gospodarstwa, przez użytki rolne, las albo wody zarybione lub przeznaczone pod zarybienie. Zatem pod pojęciem gospodarstwa rolnego rozumiano również gospodarstwo ogrodnicze, sadownicze, leśne oraz rybne.

Oprócz właściwych gospodarstw rolnych spisywane były również działki (parcele) gruntów o powierzchni wynoszącej co najmniej 10 arów, jeżeli przynajmniej w części użytkowane były rolniczo i stanowiły przedmiot samodzielnego, indywidualnego użytkowania rolniczego. Objęcie spisem również i działek użytkowanych rolniczo było celowe ze względu na zapewnienie możliwie pełnego ujęcia powierzchni użytkowanej rolniczo oraz z uwagi na możliwość wykorzystania tej informacji przy charakterystyce ludności według źródeł utrzymania. W dalszej części artykułu zarówno indywidualne gospodarstwa *stricto sensu*, jak i działki (parcele) użytkowane rolniczo określane będą jako indywidualne gospodarstwa rolne.

Do ustalenia liczby gospodarstw zarówno w spisie 1950 r., jak i 1960 r. obojętny był tytuł, na którym opierano użytkowanie gospodarstwa. Istotny był fakt użytkowania gruntów przez daną osobę (ujmowano nie właścicieli lecz użytkowników), a zatem jeżeli ktoś gospodarował na gruntach własnych i dzierżawionych lub użytkowanych z innego tytułu (np. grunty służbowe), to spisywano całość gruntów jako jedno gospodarstwo w miejscu zamieszkania użytkownika, bez względu na ilość, wielkość i położenie wchodzących w skład gospodarstwa części gruntów. Dzięki ujmowaniu gruntów każdego gospodarstwa w całości stwarzano możliwość z jednej strony uniknięcia fikcyjnego zmniejszenia ogólnej powierzchni gospodarstw, z drugiej, podwójnego liczenia gospodarstw, których grunty leżały na terenie sąsiednich jednostek administracyjnych.

Ze względu na identyczność metod przygotowania oraz przeprowadzenia spisu, dane dotyczące indywidualnych gospodarstw rolnych w Spisie Powszechnym 1960 r. i obrazujące strukturę badanych zjawisk, umożli-

wiają przeprowadzenie porównań z danymi Narodowego Spisu Powszechnego 1950 r. Jedynie ścisłość danych spisu 1960 r., w porównaniu z danymi spisu 1950 r., może być mniejsza z tego względu, że wyniki spisu 1950 r., pochodząc z opracowania całości materiału spisowego (wszystkich formularzy spisowych, na których spisywano indywidualne gospodarstwa rolne) mają charakter ostateczny. Natomiast wyniki spisu 1960 r. uzyskane zostały z opracowania metodą reprezentacyjną 5% formularzy spisowych wyłączonych z całości drogą losowania. W celu uzyskania obrazu w skali pełnych liczb wyniki tego opracowania pomnożono przez 20. Zatem przy rozpatrywaniu umieszczonych w dalszej części artykułu zestawień liczbowych należy pamiętać, że wyniki opracowane metodą reprezentacyjną mogą (ale nie muszą) posiadać pewne, wynikające z przypadkowości, odchylenia od danych ostatecznych. Mimo tych zastrzeżeń wyniki spisu 1960 r. uzyskane metodą reprezentacyjną dają wystarczająco dokładne naświetlenie omawianych zagadnień.

Przedstawione w artykule wyniki Spisu Powszechnego 1960 r. opracowano w podziale administracyjnym z dnia 1. I. 1961 r. Użyte do porównań ostateczne wyniki spisu 1950 r. dotyczą podziału z dnia 15. V. 1951 r., co z uwagi na nieznaczne tylko zmiany granic województw (między 1950 r. a 1960 r.) nie wywiera istotnego wpływu na porównywalność danych rozpatrywanych bez podziału na miasto (miasta i osiedla łącznie) i wieś. Zmiany granic administracyjnych wywierają jedynie znaczny wpływ na porównywalność danych dotyczących miast, które w okresie 1950—1960 znacznie rozszerzyły swoje granice.

Jako Ziemie Zachodnie i Północne potraktowano tereny 7 województw: olsztyńskiego, gdańskiego, koszalińskiego, szczecińskiego, zielonogórskiego, wrocławskiego z m. Wrocławiem i opolskiego.

Zmiany strukturalne indywidualnych gospodarstw rolnych

W 1945 r. Ziemie Zachodnie i Północne charakteryzowała specyficzna struktura obszarowa gospodarstw, typowa dla wielkoobszarniczej gospodarki rolnej. Ponad połowa (54,3%) obszaru gospodarstw rolnych przypadła na gospodarstwa o powierzchni ogólnej 50 i więcej ha, które stanowiły zaledwie 4,1% ogólnej liczby gospodarstw¹. Zatem 95,9% gospodarstw o powierzchni do 50 ha posiadało zaledwie 45,7% powierzchni, w tym w udziale gospodarstw do 5 ha stanowiących 41,7% znajdowało się zaledwie 4,5% powierzchni. Startując z takiej pozycji w 1945 r., zadaniem polityki rolnej na Ziemach Zachodnich było przeobrażenie strukturalne rolnictwa i jego odbudowa gospodarcza. Podstawę tych zmian stanowiła reforma rolna oraz dekret z dnia 6. IX. 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie. W oparciu o te dekrety nastąpiło rozdysponowanie ziemi gospodarstwom rolnym, w związku z czym do końca 1949 roku utworzono 466,9 tys. indywidualnych gospodarstw rolnych, którym nadzielono 3685,7 tys. ha, o przeciętnej powierzchni nadzielonej 7,9 ha (na Ziemach Dawnych 5,4 ha)². W wyniku akcji nadzielania ziemi struktura gospodarstw na tych ziemiach uzyskała cechę zwartości. W 1950 r. gospodarstwa o powierzchni 7—14 ha stanowiły 41,9%, podczas gdy w pozostałej

¹ Rocznik Statystyczny 1947, tabl. 2, s. 39.

² Rocznik Statystyczny 1960, tabl. 31, s. 206.

części kraju udział tej grupy wynosił zaledwie 19,5%. Struktura gospodarstw indywidualnych w województwach Ziem Dawnych w 1950 r. odznaczała się więc znacznie większym rozdrobnieniem. Świadczy o tym również fakt, że 50,3% stanowiły w niej gospodarstwa o powierzchni 2—7 ha.

Dalsze przemiany, jakie zachodziły w strukturze obszarowej gospodarstw Ziem Zachodnich i Północnych, generalnie podzielić można na dwa zasadnicze okresy. Pierwszy z nich przypada na lata 1950—1956, drugi na lata 1956—1960. Główną rolę w przemianach struktury gospodarstw odegrały następujące procesy:

- 1) industrializacja powodująca migrację ludności rolniczej do miast,
- 2) wzrastające obciążenia gospodarstw wobec państwa,
- 3) kontynuowane osadnictwo na zasobach gruntów PFZ,
- 4) forsowne rozwijanie spółdzielczości produkcyjnej.

Procesy te działały z różnym natężeniem w poszczególnych okresach. Do 1956 r. widoczny był wzrost liczby gospodarstw mniejszych do 2 ha oraz 2—5 ha. Liczba gospodarstw o powierzchni 5 i więcej ha w okresie tym odznaczała się tendencją zniżkową. Na tendencję tę, oprócz obciążeń wobec państwa, wywarła również wpływ, przeprowadzona na mocy dekretu z 1951 r., akcja regulacji gruntów gospodarstw osadniczych, w wyniku której dokonywano często zmniejszania powierzchni tych gospodarstw, których użytkownicy nie mogli zagospodarować całej otrzymanej powierzchni gruntów.

Drugi okres przemian w strukturze obszarowej indywidualnych gospodarstw rolnych rozpoczyna rok 1956. Oba okresy cechują przeciwstawne tendencje zachodzące w strukturze agrarnej. O ile miniony okres charakteryzował się raczej zmniejszaniem się liczby gospodarstw, o tyle drugi okres przynosi przyrost gospodarstw, zarówno najmniejszych, jak i większych. Po rozwiązaniu pewnej liczby rolniczych spółdzielni produkcyjnych, gospodarstwa występujące z nich zasilili grupy średnie 7—10, a szczególnie 10—15 ha. Wpływ na przyrost gospodarstw (przede wszystkim większych) wywarła tendencja rolników do upełnomocnienia swych warsztatów. W związku z realizacją nowej polityki rolnej rozpoczętej po uchwałach VIII Plenum KC PZPR i VI Plenum NK ZSL następuje zmiana stosunku rolników do produkcji, większe zainteresowanie użytkowymi przez nich gospodarstwami. W tym okresie następuje również wśród rolników wzrost zainteresowania powiększaniem powierzchni gospodarstw drogą kupna lub dzierżawy. Znajduje to wyraz w rozdysponowywaniu rezerwy wolnych gruntów, jaką był Państwowy Fundusz Ziemi. Rozwijaniu powstałej tendencji sprzyjały, zwłaszcza w tym rejonie kraju, stosowane bodźce ekonomiczne w postaci ulg podatkowych, szeroko stosowana polityka kredytowa państwa, zwiększone dostawy środków produkcji, a także akcja regulowania od strony prawnej stosunków własnościowych. Wymienione czynniki oddziaływały w minionym dziesięcioleciu na przemiany w strukturze agrarnej, czego odbiciem jest struktura obszarowa gospodarstw indywidualnych, jaką przedstawiają dane spisu 1960 r.

Z danych tab. 1 wynika, iż w latach 1950—1960 nastąpił dalszy poważny wzrost liczby indywidualnych gospodarstw rolnych. W kraju przybyło 415,6 tys. gospodarstw, z tego na Ziemię Zachodnią i Północną przypada 127,9 tys., czyli 30,8%.

Tabela 1
Wskaźniki zmian liczby indywidualnych gospodarstw rolnych w 1960 r. w porównaniu z 1950 r.

Województwa	Ogółem	Gospodarstwa według powierzchni ogólnej w ha									
		0,5 i więcej									
		0,1—0,5	razem	0,5—2	2—3	3—5	5—7	7—10	10—15 ^a	15—20 ^a	20 i więcej
		1950 = 100									
P O L S K A	113	173	109	133	114	108	99	92	115	71	90
Ziemie Dawne	111	158	108	128	111	106	100	97	109	67	87
Ziemie Zachodnie i Północne	122	234	114	156	140	128	97	83	128	88	101
Olsztyńskie	117	263	111	189	165	144	105	78	110	98	109
Gdańskie	121	196	114	154	154	109	86	86	145	80	88
Koszalińskie	118	237	112	208	171	163	93	79	108	63	114
Szczecińskie	137	367	125	225	170	180	94	73	145	118	200
Zielonogórskie	121	291	110	139	110	107	97	94	121	86	100
Wrocławskie ^b	127	270	118	164	143	135	93	84	180	171	100
Opolskie	119	171	112	124	121	113	108	89	137	83	100

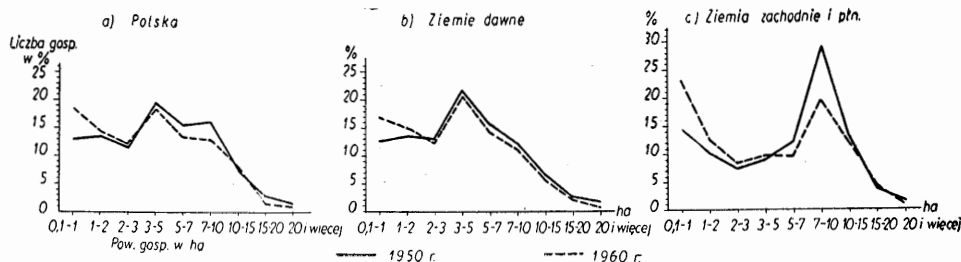
^a W 1950 r. 10—14 oraz 14—20 ha.

^b Łącznie z miastem wydzielonym stanowiącym województwo.

Źródło. Dane spisu powszechnego 1950 (ostatyczne) oraz spisu 1960 r. opracowane metodą reprezentacyjną; publikacja GUS pt. „Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne”. Warszawa 1954 r. oraz „Spis powszechny z dnia 6. XII. 1960 r. Wyniki opracowane metodą reprezentacyjną. Indywidualne gospodarstwa rolne”. Warszawa 1961 r.

Wysokim wzrostem liczby gospodarstw odznaczają się szczególnie Ziemie Zachodnie i Północne. Ogólny przyrost liczby gospodarstw na tych ziemiach wynosi prawie 22,5% i jest dwa razy większy od przyrostu, który miał miejsce na Ziemiach Dawnych (około 11%). Ten wysoki przyrost ogólnej liczby gospodarstw na Ziemiach Zachodnich i Północnych wiąże się ściśle z silnym przyrostem gospodarstw, pod względem obszaru, najmniejszych. Liczba gospodarstw grupie 0,1—0,5 ha zwiększyła się tu prawie 2,5 raza, podczas gdy na terenie Ziem Dawnych przyrost ten wynosi ok. 58%. Silnym przyrostem liczby gospodarstw do 0,5 ha cechują się wszystkie województwa Ziem Zachodnich i Północnych, w których liczba tych gospodarstw jeśli nie podwoiła się, to wzrosła nawet przeszło trzykrotnie (szczecińskie). W niektórych z tych województw np. w koszalińskim i szczecińskim podwoiła się nawet, w porównaniu z 1950 r., liczba gospodarstw o powierzchni ogólnej od 0,5 do 2 ha.

Decydujący wpływ na wzrost liczby gospodarstw oraz ich strukturę na Ziemiach Zachodnich i Północnych wywarły miasta, które odznaczają się bardzo silnym przyrostem ogólnej liczby gospodarstw (tab. 2). Wzrost

Wykres 1. Struktura indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 1950 i 1960

gospodarstw w miastach wynosi 68,5 tys., stanowiąc 53,5% przyrostu liczby gospodarstw Ziem Zachodnich i Północnych. W grupie do 2 ha wzrost liczby gospodarstw w miastach wynosi 60,3%, a w grupie 2—5 ha 10,5% całego przyrostu tych grup. Wzrost ten objął gospodarstwa o powierzchni do 5 ha. Liczba gospodarstw o powierzchni do 0,2 ha oraz od 0,5 do 1 ha wzrosła, w porównaniu z 1950 r., przeszło trzykrotnie. Natomiast w grupie 0,2—0,5 ha liczba gospodarstw zwiększyła się przeszło 4,5 raza. O wadze przyrostu liczby gospodarstw do 0,5 ha w miastach świadczy fakt przesunięcia się ich struktury. Otóż, mimo iż wzrost liczby gospodarstw nastąpił wyraźnie w gospodarstwach do 5 ha, to niezwykle silny ich przyrost w grupie do 0,5 ha spowodował (w porównaniu z 1950 r.) zmniejszenie się ich udziału poczynając od 1 ha w górę. Silne zwiększenie się ogólnej liczby gospodarstw w miastach wynika w dużej mierze z rozszerzenia się w okresie między 1950 a 1960 r. granic administracyjnych części miast przez włączenie do nich terenów podmiejskich, z powstania nowych miast oraz z powstania nowych jednostek administracyjnych zwanych osiedlami, które zaliczane były w spisie 1960 r. do miast.

Tabela 2

Indywidualne gospodarstwa rolne w miastach^a Ziemi Zachodnich i Północnych

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa według powierzchni ogólnej w ha							
		0,1—0,2	0,2—0,5	0,5 i więcej					
				razem	0,5—1	1—2	2—5	5 i więcej	
Liczba gospodarstw	1950	55 896	7 126	7 234	41 536	6 651	8 768	11 368	14 749
	1960	124 360	23 840	32 880	67 640	21 760	16 980	14 580	14 320
Wskaźnik liczby gospodarstw 1950 = 100		222,5	334,5	454,5	162,8	327,2	193,7	128,3	97,1
Gospodarstwa w odsetkach:	1950	100,0	12,7	13,0	74,3	11,9	15,7	20,3	26,4
	1960	100,0	19,2	26,4	54,4	17,5	13,7	11,7	11,5

^a Miasta łącznie z osiedlami.
Źródło: jak w tab. 1.

Tendencja dotycząca przyrostu liczby gospodarstw na omawianych terenach jest identyczna ze zmianami, jakie zaszły w liczbie gospodarstw w skali kraju.

Dane dotyczące struktury indywidualnych gospodarstw rolnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych przedstawia tabela 3 (oraz wykres 1a, b, c). Zmiany w strukturze gospodarstw indywidualnych w okresie między 1950 a 1960 r. wynikają głównie z bardzo silnego wzrostu liczby gospodarstw najmniejszych. Znalazło to odbicie w znacznym zwiększeniu się ich udziału w ogólnej liczbie gospodarstw oraz w spadku udziału gospodarstw większych.

Na Ziemiach Zachodnich i Północnych zwiększył się udział gospodarstw w grupach od 0,1 do 3 ha oraz w grupie 10—15 ha, spadł natomiast w pozostałych grupach obszarowych, poczynając od 5 ha do 10 ha oraz od 15 ha wzwyż. Różni to Ziemię Zachodnią i Północną od zmian zaszłych w strukturze gospodarstw w skali kraju, gdzie udział indywidualnych gospodarstw rolnych wzrósł jedynie w grupach od 0,1 ha do 3 ha oraz nieznacznie (z 7,8 na 7,9%) w grupie 10—15 ha.

Zmiany w liczbie oraz w strukturze gospodarstw poszczególnych województw Ziemi Zachodnich i Północnych, w odróżnieniu od województw Ziemi Dawnych, odznaczają się znaczną jednolitością w porównaniu ze strukturą dla całego omawianego terenu.

Należy stwierdzić, iż na Ziemiach Zachodnich i Północnych nastąpił przyrost liczby gospodarstw małorolnych (do 5 ha), dla których według ustalonych przez IER statystycznych granic przesilania się gospodarstw, granica ta stanowi górny pułap¹. Gospodarstwa średniorolne w swej wielkości (grupa 5—10 ha) charakteryzują się zmniejszeniem swego stanu liczbowego pod względem absolutnym i względnym. To samo zjawisko dotyczy również części gospodarstw wielkorolnych o powierzchni 15—20 ha. Wzrost absolutny i względny tej grupy gospodarstw charakterystyczny jest wyłącznie dla omawianego terenu, ściślej dla woj. szczecińskiego, koszalińskiego oraz olsztyńskiego.

Tak więc można stwierdzić, że największy wzrost liczby gospodarstw nastąpił na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Tłumaczy się to częściowo procesem rozdrabniania gospodarstw istniejących², głównie jednak wiąże się to z powstawaniem nowych gospodarstw w wyniku akcji osiedleńczej oraz z nadziałami gruntów Państwowego Funduszu Ziemi dla ludności nierolniczej i powstawaniem w okręgach bardziej uprzemysłowionych gospodarstw (działek) pomocniczych.

¹ Na podstawie badań całokształtu warunków ekonomicznych gospodarstw indywidualnych w poszczególnych rejonach kraju ustalono dla każdego z nich granice przesilania się charakteru gospodarstw małorolnych w średniorolne i średniorolnych w wielkorolne. Zob. „Wieś w liczbach...”, Warszawa 1954 r., s. 37.

² O ile w początkowym okresie mogły one być niezbyt widoczne na Ziemiach Zachodnich i Północnych, o tyle obecnie (jak wykazują dane IER) zaczynają się uwiadczać. Według nas powodem tego stanu rzeczy jest zasymilowanie się ludności przybyłej z innych rejonów kraju oraz unormowanie stosunków rodzinnych i własnościowych.

Tabela 3

Struktura indywidualnych gospodarstw rolnych Ziemi Zachodnich i Północnych

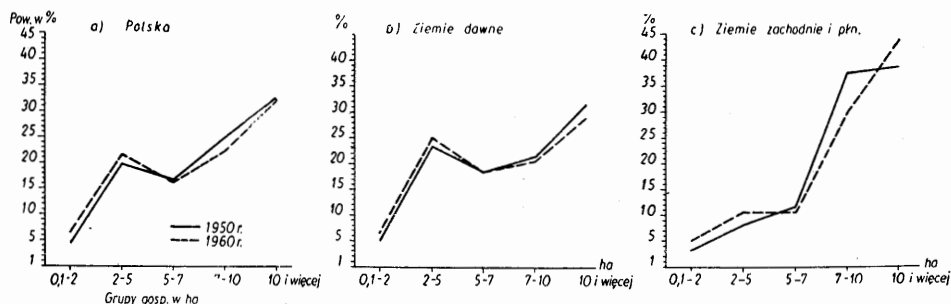
Województwa		Gospodarstwa według powierzchni ogólnej w ha										
		Lata	0,5 i więcej									
			0,1—0,5	ogółem = 100								
				razem	0,5—2	2—3	3—5	5—7	7—10	10—15 ^a	15—20 ^a	20 i więcej
		1950	6,3	93,7	19,6	11,8	19,5	15,1	15,7	7,8	2,9	1,3
		1960	9,6	90,4	23,0	12,0	18,5	13,3	12,9	7,9	1,8	1,0
		1950	6,8	93,2	17,8	7,2	9,1	12,2	28,9	13,0	3,5	1,5
		1960	13,1	86,9	22,6	8,2	9,5	9,6	19,6	13,6	2,5	1,3
		1950	4,3	95,7	9,7	4,2	5,3	6,8	30,5	28,3	6,9	4,0
		1960	9,8	90,2	15,6	6,0	6,3	6,1	20,2	26,5	5,8	3,7
		1950	8,5	91,5	17,1	6,6	7,8	10,4	22,3	14,1	7,6	5,6
		1960	13,8	86,2	21,7	8,2	6,9	7,3	15,9	17,1	5,0	4,1
		1950	4,6	95,4	11,1	6,1	5,9	9,6	33,7	21,0	6,8	1,2
		1960	9,3	90,7	19,6	8,8	8,3	7,6	22,4	19,1	3,7	1,2
		1950	4,9	95,1	13,9	6,8	5,8	8,5	40,5	16,9	2,6	0,1
		1960	13,0	87,0	22,9	8,7	7,6	5,8	21,6	17,9	2,2	0,3
		1950	5,9	94,1	20,9	9,1	10,3	12,3	27,8	11,3	2,0	0,4
		1960	14,0	86,0	24,0	8,4	9,1	9,8	21,7	11,3	1,3	0,4
		1950	6,4	93,6	17,6	7,3	11,3	18,0	33,4	5,5	0,4	0,1
		1960	13,5	86,5	22,7	8,2	11,9	13,1	22,0	7,8	0,7	0,1
		1950	11,4	88,6	28,3	9,2	12,4	12,7	18,7	5,0	1,7	0,6
		1960	16,2	83,8	29,6	9,3	11,8	11,6	14,0	5,7	1,2	0,6

^a W 1950 r. 10—14 oraz 14—20 ha.^b Łącznie z miastem wydzielonym stanowiącym województwo.

Źródło: jak w tab. 1.

Zmiany w strukturze powierzchni ogólnej indywidualnych gospodarstw rolnych

Analogiczną tendencję do ujawnionej w odniesieniu do zmian w liczbie i strukturze gospodarstw, daje się zauważyć w przypadku porównania struktury ogólnej powierzchni tych gospodarstw. We wszystkich grupach obszarowych, z wyjątkiem 5—7 ha oraz 7—10 ha, zwiększył się na Ziemiach Zachodnich udział powierzchni ogólnej gospodarstw. Najsilniejsze zmniejszenie udziału powierzchni ogólnej indywidualnych gospodarstw rolnych, podobnie jak w przypadku liczby gospodarstw, cechuje grupę 7—10 ha (tab. 4, wykres 2 a, b, c).

Wykres 2. Struktura powierzchni ogólnej gospodarstw indywidualnych w latach 1950 i 1960

Omawiane zmiany w sposób wymowny obrazuje poniższe zestawienie.

Wyszczególnienie	Gospodarstwa według powierzchni ogólnej w ha						
	ogółem	0,1—0,5	0,5—2	2—5	5—7	7—10	10 i więcej
Wskaźnik zmiany liczby gospodarstw na Ziemiach Zachodnich i Północnych; 1950 = 100	+22,4	+134,4	+56,0	+33,0	—3,2	—16,9	+17,7
Wskaźnik zmiany powierzchni ogólnej gospodarstw; 1950 = 100	+6,6	+121,0	+60,5	+33,8	—2,6	—15,0	+19,3

W wielu grupach obszarowych zwiększyła się przeciętna powierzchnia gospodarstw. Średnia powierzchnia gospodarstw zmniejszyła się jedynie w grupie gospodarstw do 0,5 ha, w wyniku wysokiego przyrostu w tej grupie gospodarstw najmniejszych. W okresie dziesięciolecia 1950—1960 przeciętna powierzchnia gospodarstw indywidualnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych zmniejszyła się o 0,8 ha (z 6,3 ha do 5,5 ha), podczas gdy w skali kraju oraz na Ziemiach Dawnych zmniejszenie przeciętnej powierzchni wyniosło 0,5 ha (w kraju z 5,2 ha na 4,7 ha, a na Ziemiach Dawnych z 5,0 na 4,5 ha). Wiąże się to ze znacznym wzrostem liczby gospodarstw w najniższych grupach obszarowych, co wyraźniej wystąpiło na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Tabela 4

**Struktura powierzchni ogólnej indywidualnych gospodarstw rolnych
na Ziemiach Zachodnich i Północnych w 1960 r.**

Województwa	Lata	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej ha						
		0,1— —0,5	0,5 i więcej					10 i więcej
			ra- zem	0,5—2	2,5	5—7	7—10	
ogółem = 100								
P O L S K A	1950	0,3	99,7	4,5	20,1	17,0	25,0	33,1
	1960	0,5	99,5	5,8	21,7	16,6	22,8	32,6
Ziemie Zach. i Póln.	1950	0,3	99,7	3,0	8,2	11,5	37,7	39,3
	1960	0,6	99,4	4,5	10,3	10,5	30,1	44,0
Olsztyńskie	1950	0,1	99,9	1,2	3,2	4,4	28,7	62,4
	1960	0,3	99,7	2,1	4,8	4,5	21,6	66,7
Gdańskie	1950	0,2	99,8	2,4	5,9	7,9	23,8	59,8
	1960	0,5	99,5	3,3	6,8	6,5	20,3	62,6
Koszalińskie	1950	0,1	99,9	1,6	4,8	7,5	36,4	49,6
	1960	0,4	99,6	3,4	8,3	7,2	29,8	50,9
Szczecińskie	1950	0,2	99,8	2,2	5,5	7,5	49,9	34,7
	1960	0,6	99,4	4,3	8,9	6,4	33,6	46,2
Zielonogórskie	1950	0,3	99,7	4,0	10,9	13,0	41,4	30,4
	1960	0,7	99,3	5,4	11,4	12,0	37,0	33,5
Wrocławskie ^a	1950	0,3	99,7	3,5	11,6	20,2	51,3	13,1
	1960	0,7	99,3	5,6	14,6	17,1	39,6	22,4
Cpolskie	1950	0,7	99,3	7,0	16,3	17,6	35,2	23,2
	1960	1,1	98,9	8,3	17,7	17,4	29,6	25,9

^a Łącznie z miastem wydzielonym stanowiącym województwo.

Źródło: jak w tab. 1.

Tytuł władania gruntami oraz sposób ich użytkowania

Spis Powszechny 1960 r. dał między innymi interesującą informację o tytule władania gruntami w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Naświetla ona wymownie jedną z przyczyn wywierających, szczególnie na Ziemiach Zachodnich i Północnych, wpływ na zmianę struktury gospodarstw (tab. 5).

Porównanie danych obu spisów wykazuje zwiększenie udziału gruntów niewłasnych¹ w ogólnej powierzchni gospodarstw indywidualnych. Na Ziemiach Zachodnich i Północnych przeważającą część tych gruntów stanowią grunty dzierżawione od państwa (z reguły z Państwowego Funduszu Ziemi). W kraju wzrost udziału gruntów niewłasnych w ogólnej powierzchni indywidualnych gospodarstw rolnych wzrósł od roku 1950 jedynie o 0,2%, podczas gdy na Ziemiach Zachodnich i Północnych wzrost

¹ Przez grunty niewłasne rozumiemy grunty dzierżawione od państwa, od osób prywatnych oraz użytkowane z innego tytułu, np. grunty służbowe.

ten wynosi 6,2%. Zwiększenie się udziału gruntów niewłasnych maleje ze wzrostem wielkości gospodarstw. I tak w gospodarstwach o powierzchni ogólnej do 0,5 ha wynosi + 33,2%

0,5—2 „ „	+ 16,5%
2—5 „ „	+ 10,0%
5—10 „ „	+ 4,0%
10 i więcej „ „	+ 4,5%

Z powyższego zestawienia wynika wyraźnie, iż zmiany w udziale gruntów niewłasnych, w porównaniu z 1950 r., pokrywają się na Ziemiach Zachodnich i Północnych ze zmianami dotyczącymi liczby oraz struktury indywidualnych gospodarstw rolnych. Zmiany te wskazują, iż zwiększyła się liczba użytkowników gospodarujących na gruntach wy-

Tabela 5

Powierzchnia gruntów według tytułu władania w odsetkach powierzchni ogólnej gospodarstw

Wielkość gospodarstw według powierzchni ogólnej w ha	Lata	Powierzchnia gruntów	
		własnych	dzierżawionych i użytkowanych z innego tytułu
POLSKA	1950	91,3	8,7
	1960	91,1	8,9
Ziemie Zachodnie i Północne	1950	95,0	5,0
	1960	88,8	11,2
0,1—0,5	1950	74,9	25,1
	1960	41,7	58,3
0,5 i więcej razem	1950	95,1	4,9
	1960	89,1	10,9
0,5—2	1950	80,1	19,9
	1960	63,6	36,4
2—5	1950	86,3	13,7
	1960	76,3	23,7
5—10	1950	97,1	2,9
	1960	93,1	6,9
10 i więcej	1950	95,5	4,5
	1960	90,9	9,1

Źródło: j. w.

łącznie lub w poważnej części niewłasnych. Świadczy o tym również wzrost powierzchni gruntów niewłasnych obejmowanych do użytkowania przez gospodarstwa indywidualne oraz zwiększenie się przeciętnej powierzchni tych gruntów przypadających na gospodarstwo każdej grupy obszarowej, niezależnie od tego czy użytkowało te grunty, czy też nie (tab. 6).

W ostatnim dziesięcioleciu wzrósł we wszystkich grupach wielkości gospodarstw Ziemi Zachodnich i Północnych udział użytków rolnych kosztem gruntów pozostałych (tab. 7). W ramach użytków rolnych nato-

Zmiany w użytkowaniu gruntów niewłasnych

Tabela 6

Wyszczególnienie	Grupy gospodarstw w ha						
	ogółem	0,1— —0,5	0,5— —2	2—5	5—7	7—10	10 i więcej
Ziemie Zachodnie i Północne							
Wskaźnik wzrostu gruntów niewłasnych; 1950 = 100	241	514	304	231	195	217	242
Przeciętna powierzchnia gruntów niewłasnych w ha							
1950	0,31	0,06	0,20	0,44	0,26	0,20	0,62
1960	0,61	0,14	0,40	0,76	0,53	0,52	1,26

miast wzrósł udział powierzchni użytków zielonych (łąk trwałych i pastwisk naturalnych). Jedynie w grupie gospodarstw o powierzchni do 0,5 ha wzrósł również udział powierzchni gruntów ornych, ogrodów warzywnych i sadów. Grupa ta odznacza się największym spadkiem udziału pozostałych gruntów.

Tabela 7

Użytkowanie gruntów w indywidualnych gospodarstwach rolnych

Ziem Zachodnich i Północnych (ogólna powierzchnia = 100)

Wielkość gospodarstw wg powierzchni ogólnej w ha	Lata	Użytki rolne			Pozostałe grunty
		razem	grunty orne, ogrody warzywne i sady	łąki, trwałe i pastwiska naturalne	
POLSKA	1950	85,2	68,1	17,1	14,8
	1960	86,3	68,7	17,6	13,7
Ziemie Zachodnie i Północne	1950	89,5	71,4	18,1	10,5
	1960	90,8	69,1	21,7	9,2
0,1—0,5	1950	86,3	81,9	4,4	13,7
	1960	91,3	86,2	5,1	8,7
0,5 i więcej razem	1950	89,5	71,3	18,2	10,5
	1960	90,8	69,0	21,8	9,2
0,5—2	1950	90,6	77,6	13,0	9,4
	1960	92,0	75,6	16,4	8,0
2—5	1950	92,8	74,8	18,0	7,2
	1960	93,2	70,8	22,4	6,8
5—10	1950	92,4	74,1	18,3	7,6
	1960	93,4	71,9	21,5	6,6
10 i więcej	1950	85,0	66,6	18,4	15,0
	1960	87,7	65,3	22,4	12,3

Źródło: j. w.

Omówione powyżej zmiany strukturalne w zakresie użytkowania gruntów świadczą o pozytywnych zjawiskach, jakie zaszły w sposobie

użytkowania ziemi. Z jednej strony zwiększenie udziału powierzchni użytków rolnych wskazuje na wzrost stopnia produkcyjnego wykorzystania ziemi, z drugiej, większy udział, w porównaniu z 1950 r., powierzchni użytków zielonych w ramach ogólnej powierzchni użytków rolnych jest dowodem wzrostu bazy paszowej i możliwości rozwoju hodowli, a zatem stopnia intensywności produkcji rolnej.

Wypożyczenie gospodarstw w zwierzęta gospodarskie

W związku z istniejącymi bardziej aktualnymi, w porównaniu ze Spisem Powszechnym 1960 r., danymi o stanie zwierząt gospodarskich z corocznych spisów czerwcowych, wyniki tego spisu dotyczące pogłowia zwierząt w indywidualnych gospodarstwach rolnych omówione zostaną jedynie w postaci liczb względnych obejmujących przeliczenia zwierząt na 100 ha użytków rolnych oraz na 100 gospodarstw. Przeliczenia te zostaną podane (podobnie jak wszystkie w niniejszym artykule) w charakterystycznej dla Spisu Powszechnego formie — w powiązaniu z wielkością gospodarstw. Umożliwia to czytelnikowi poznanie struktury i dynamiki badanych zjawisk — niezależnie od bezwzględnej wielkości liczb odpowiadających poszczególnym pozycjom.

Wyniki Spisu Powszechnego 1960 r. wskazują na wzrost pogłowia zwierząt gospodarskich w gospodarstwach indywidualnych Ziemi Zachodnich i Północnych w przeliczeniu na 100 gospodarstw. Wzrost dotyczy szczególnie gospodarstw o powierzchni powyżej 5 ha. Spadek zwierząt w przeliczeniu na 100 gospodarstw, pod względem powierzchni najmniejszych, wiąże się z omawianym uprzednio wysokim wzrostem liczby tych gospodarstw. Jedynie przeliczenie trzody chlewnej na 100 gospodarstw wykazuje wzrost we wszystkich grupach wielkości gospodarstw. Wskazuje to na fakt, iż gospodarstwa najdrobniejsze (działki pracownicze) najczęściej o charakterze pomocniczym zajmują się chowem trzody — przeważnie na potrzeby rodziny użytkownika.

Województwa Ziemi Zachodnich i Północnych odznaczają się znacznie wyższą od przeciętnej dla kraju obsadą pogłowia zwierząt gospodarskich w przeliczeniu na 100 gospodarstw.

Wskaźnik liczby zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych w województwach omawianych ziem wykazuje, że w 1960 r. w stosunku do 1950 r. nastąpił wzrost bydła, w tym krów oraz trzody chlewnej i owiec, a spadek koni. Należy zaznaczyć, że liczba zwierząt przypadająca na 100 ha użytków rolnych w 1950 r. była w omawianych województwach znacznie niższa od przeciętnej dla kraju.

Pogłowie zwierząt na 100 ha użytków rolnych w poszczególnych grupach wielkości gospodarstw wykazuje wzrost wskaźnika dla grupy gospodarstw średnich i większych, spadek zaś dla grup gospodarstw mniejszych. Wiąże się to z omówionym wyżej faktem znacznego przyrostu liczebności gospodarstw najmniejszych, z których istotną część użytkuje wyłącznie grunty dzierzawione (głównie z Państwowego Funduszu Ziemi) i bardzo często nie posiada dużego inwentarza żywego. Notuje się natomiast wzrost, w tych województwach, liczby koni 3-letnich i starszych (w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych) w gospodarstwach od 5 ha wzwyż (w opolskim od 2 ha).

O pewnych rezerwach produkcyjnych Ziemi Zachodnich i Północnych świadczy między innymi wyposażenie tych gospodarstw w krowy (tab. 8).

Dane tab. 8, pomimo iż wskazują na podwojenie się oraz wzrost udziału, w porównaniu z 1950 r., liczby gospodarstw posiadających po 3 i więcej krow, to jednak dowodzą, iż wzrosła również znacznie (o ok. 73 tys.) liczba oraz udział gospodarstw nie posiadających krow.

Tabela 8

Indywidualne gospodarstwa rolne według liczby posiadanych krow

Wielkość gospodarstw według powierzchni ogólnej w ha	Gospodarstwa				
	ogółem	nie posiada- jące krow	posiadające krowy		
			1	2	3 i więcej
POLSKA	3584140	812700	1327900	1008260	435280
Wskaźnik liczby gospodarstw; 1950 = 100	113	141	105	104	122
Ziemie Zachodnie i Północne 1950	569762	113968	215386	172205	68203
1960	697640	186620	194480	178120	138420
Wskaźnik liczby gospodarstw; 1950 = 100	122	164	90	103	203
0,1—0,5	91160	81520	9080	540	20
0,5 i więcej razem	606480	105100	185400	177580	138400
0,5—2	158120	80300	67340	9900	580
2 —5	123360	16400	62100	37620	7240
5 —10	204020	6120	43320	93820	60760
10 —15	94680	2000	10720	30680	51280
15 i więcej	26300	280	1920	5560	18540
W odsetkach według liczby posiadanych krow					
POLSKA 1950	100,0	18,2	40,0	30,5	11,3
1960	100,0	22,7	37,0	28,1	12,2
Ziemie Zachodnie i Północne 1950	100,0	20,0	37,8	30,2	12,0
1960	100,0	26,8	27,9	25,5	19,8
0,1—0,5	100,0	89,4	10,0	0,6	0,0
0,5 i więcej razem	100,0	17,3	30,6	29,3	22,8
0,5—2	100,0	50,8	42,6	6,3	0,4
2 —5	100,0	13,3	50,3	30,5	5,9
5 —10	100,0	3,0	21,2	46,0	29,8
10 —15	100,0	2,1	11,3	32,4	54,2
15 i więcej	100,0	1,1	7,3	21,1	70,5

Źródło: j. w.

W naszych warunkach produkcji rolnej wysokość obsady bydła wywiera poważny wpływ na poziom tej produkcji. Hodowla bydła limituje w poważnej mierze wysokość plonów roślin okopowych i przemysłowych. Życie uczy, iż gospodarstwa o wysokiej obsadzie bydła osiągają znacznie wyższe dochody. Chów bydła staje się coraz bardziej opłacalny. W takiej sytuacji dane tab. 8 mają swoją wymowę — 24800 gospodarstw powyżej

2 ha nie posiada krów, a 55960 gospodarstw powyżej 5 ha posiada tylko po jednej krowie. W ogólnej masie gospodarstw nie posiadających krów gospodarstwa powyżej 2 ha na Ziemiach Zachodnich i Północnych stanowią 13,3%. Wśród gospodarstw posiadających po 1 krowie, 28,8% stanowią gospodarstwa o powierzchni powyżej 5 ha.

Gdyby przynajmniej połowa gospodarstw nie posiadających krów o powierzchni powyżej 2 ha oraz tylko połowa gospodarstw powyżej 5 ha posiadających po 1 krowie zwiększyła swój stan posiadania również o 1 krowę; przybyłoby Ziemiom Zachodnim i Północnym ok. 40 tys. krów.

Wyposażenie gospodarstw w maszyny i narzędzia rolnicze

Porównanie z 1950 r. wykazuje poważny wzrost liczby maszyn i narzędzi rolniczych. Silnie zwłaszcza wzrosła liczba tych maszyn, które w wydatny sposób oszczędzają pracę ludzką oraz świadczą o wzroście techniki i wyższym poziomie gospodarowania, a więc: w przypadku siewników rzędowych wzrost wynosi 125%, kosiarek 127%, snopowiązałek i żniwiarek 149%, kopaczek do ziemniaków 140%, silników elektrycznych 126%, wypielaczy wielorzędowych i wieloraków 112% oraz parników 165%. Najsilniej wzrosła liczba wozów ogumionych, bo ponad 6-krotnie. Wzrostowi liczby wozów ogumionych odpowiada nieznacznie stosunkowo zmniejszenie się liczby wozów zwykłych (7%). Bardzo silnie (187%) wzrosła również liczba kultywatorów i bron sprężynowych. Mniej silnie wzrosła liczba grabi konnych (8%), młocarń z czyszczeniem (11%) oraz sieczkarń (3%). Zmniejszyła się natomiast liczba wialni, młynków, młocarń bez czyszczenia, wozów zwykłych, pługów konnych oraz kieratów; tych ostatnich na korzyść silników elektrycznych.

Omawiane dane dotyczą maszyn i narzędzi rolniczych stanowiących wyłączną własność każdego z użytkowników gospodarstw. Nie obejmują maszyn stanowiących wspólną prywatną własność kilku użytkowników gospodarstw.

Przeliczenie maszyn na 100 gospodarstw wskazuje na lepsze wyposażenie w maszyny gospodarstw największych (tab. 9).

Wyniki spisu 1960 r. dowodzą wyrównywania się stanu wyposażenia w maszyny i narzędzia rolnicze między województwami Ziemi Zachodnich i Ziemi Dawnych. Województwa Ziemi Zachodnich i Północnych charakteryzowała w 1950 r. wysoka liczba maszyn w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych. W 1960 r. w województwach tych nastąpił na ogół wzrost nieduży, natomiast w województwach Ziemi Dawnych wzrost, w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych, był wielokrotnie silniejszy.

Uwagi końcowe

Tak więc można stwierdzić, że indywidualne gospodarstwa rolne Ziemi Zachodnich i Północnych, pomimo wysokiego udziału sektora społecznego, stanowią nadal decydujący czynnik produkcji rolnej omawianych ziem. Dowodem tego jest ich udział w powierzchni użytków rolnych Ziemi Zachodnich i Północnych, który wynosi 73%.

Pomimo silnego przyrostu liczby gospodarstw, w którym poważną część stanowią gospodarstwa najmniejsze, Ziemia Zachodnia i Północna charakteryzują się stosunkowo mniejszym rozdrobnieniem gruntów niż Ziemia Dawna.

Tabela 9

Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach indywidualnych Ziemi Zachodnich i Północnych w 1960 r.

Wielkość gospodarstw według powierzchni ogólnej w ha	Kultywatory i brony sprężynowe	Siewniki rzędowe	Obsypniki (radła) i wypielacze jednorzędowe	Wypielacze wielorzędowe i wieloraki	Kosiarki	Snopowiązałki i żniwiarki	Młocarnie		Wialnie i młynki	Kopaczki do ziemniaków	Parniki	Silniki elektryczne trójfazowe	Wozy	
							bez czyszczenia	z czyszczeniem					ogumione	zwykłe

Na 100 gospodarstw w sztukach

Ziemie Zachodnie

i Północne	41,9	11,4	35,5	5,1	13,9	7,4	9,9	5,7	17,8	14,2	21,3	16,9	10,5	54,0
0,1—5	9,3	1,5	7,2	0,8	1,6	0,5	2,8	1,1	4,1	1,8	3,7	4,8	2,4	15,2
5 —10	70,5	18,8	58,8	7,8	22,5	9,1	15,8	9,0	29,5	22,0	34,1	28,6	14,1	94,5
10 i więcej	94,2	29,0	83,6	13,7	37,4	26,1	21,7	14,2	40,1	39,2	54,2	34,8	29,5	104,2

Na ogólną liczbę 697,7 tys. gospodarstw, 523,6 tys. stanowi dla użytkownika główne źródło utrzymywania, a 174,1 tys. czyli 25% ogółu gospodarstw Ziemi Zachodnich i Północnych stanowi dodatkowe źródło utrzymywania. W porównaniu z 1950 r. liczba użytkowników, dla których gospodarstwo nie stanowi głównego źródła utrzymania wzrosła o ok. 47 tys., to jest o ponad 37%.

Gospodarstwa indywidualne Ziemi Zachodnich i Północnych, w porównaniu z resztą kraju, odznaczają się lepszym wyposażeniem w maszyny i narzędzia rolnicze, co wskazuje na wyższy stopień zmechanizowania produkcji rolnej.

Opublikowane przez GUS wyniki spisu powszechnego z 1960 r. dotyczące przemian w strukturze obszarowej indywidualnych gospodarstw rolnych w latach 1950—1960 dały podstawę do dyskusji na temat charakteru tych zmian. Wznowione rozważania koncentrują się wokół zagadnienia czy mamy obecnie do czynienia rzeczywiście z formą rozdrabniania się struktury obszarowej gospodarstw, czy też ze zjawiskiem o innej treści społeczno-gospodarczej. Zdania są podzielone. Przedstawicielami poglądu mówiącego o nie rozdrabnianiu się tej struktury są: A. Szemberg¹ oraz M. Mieszczańkowski². Ten ostatni, polemizując z tezą wysuniętą przez M. Urbana³ o „stałym pogarszaniu się struktury wielkościowej gospodarstw”, twierdzi, iż „proces rozdrobnienia dotyczy przede wszystkim grup małorolnych oraz obszarów położonych blisko miast przemysłowych. Jest to wynik procesu industrializacji, powstawania grupy

¹ Zob. „Przemiany struktury agrarnej w ostatnim dziesięcioleciu”, Zagadnienia Ekonomiki Rolnej. Zeszyt 5/1963 r.

² Zob. „Życie Gospodarcze” nr 15 z 1963 r.

³ Zob. „Nowe Rolnictwo” nr 11 z 1962 r.

chłopów-robotników..." (podkreślenia moje). W związku z tym wysuwane przez M. Urbana, jako cecha ujemna, zwiększenie absolutne i względne liczby gospodarstw jedynie do 5 ha nie świadczy o pogarszaniu się tej struktury. A. Szemberg, opierając się głównie na wynikach ankiety IER oraz koncentrując uwagę na gospodarstwach do 2 ha powierzchni ogólnej, wysuwa twierdzenie, że przyrost absolutny i względny tych gospodarstw nie jest jednoznaczny z rozdrabnianiem struktury agrarnej gospodarstw rolnych, ponieważ „jest to proces odchodzenia części ludności wiejskiej od rolnictwa, przy zachowaniu niewielkiego gospodarstwa dla celów przede wszystkim samozaopatrzenia rodziny”. Reprezentuję odmienny pogląd na kwestię rozdrabniania struktury obszarowej gospodarstw indywidualnych od A. Szemberg i M. Mieszczankowskiego. Różnica zdań polega nie na ocenie treści rozdrabniania, lecz przede wszystkim na samym podejściu do tego zjawiska. Mówiąc o procesie rozdrabniania należy brać pod uwagę wszystkie grupy gospodarstw tworzące tę strukturę, w ich wzajemnym związku i oddziaływaniu. Proces rozdrabniania dotyczy nie tylko gospodarstw do 2 ha, a nawet do 5 ha powierzchni ogólnej. Jak wynika z przytoczonych w niniejszej pracy danych, liczba gospodarstw średniorolnych (5—10 ha) zmniejszyła się pod względem absolutnym i względnym. Udział ogólnej powierzchni gospodarstw zmniejszył się od 1950 r. nawet w grupie 10 i więcej ha. Zgadzam się z M. Urbanem¹, że rozdrobnienie zachodziło nie tylko na obszarach leżących w obrębie ośrodków przemysłowych i w rejonach podmiejskich. Zachodziło ono również, choć z mniejszym nasileniem, w grupie gospodarstw rolniczych. Gospodarstwa znajdujące się na tych obszarach są również gospodarstwami rolnymi i ze względu na podmiejskie położenie powinny odznaczać się gospodarką intensywną. Wydaje się, że bezwzględne traktowanie gospodarstw do 2 ha za nierolnicze jest niezupełnie właściwe i zbyt schematyczne. Wśród gospodarstw tej grupy są gospodarstwa wysokowydajne, odznaczające się intensywną gospodarką ogrodniczą, warzywniczą oraz hodowlaną. Gospodarstwa o nierolniczym charakterze wchodzi również (w zależności od rejonu) w skład większych grup obszarowych. Jak wykazała wstępna analiza materiałów spisowych² do porównań tendencji zachodzących w obu masach gospodarstw, właściwsze wydaje się wyodrębnienie wszystkich gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania.

Na omawiane zagadnienie należy spojrzeć również pod kątem zmniejszania powierzchni produkcyjnej w rolnictwie. Wiadomo, że prowadzone inwestycje przemysłowe pochłaniają w pewnym stopniu również powierzchnię użytków rolnych. Jak wykazują dane, w okresie 1961—1962 powierzchnia użytków rolnych w kraju uległa zmniejszeniu o 0,3%, tj. o 58,9 tys. ha³. Powstawanie drobnych gospodarstw, niezależnie od ich charakteru (rolnicze, nierolnicze), sprzyja temu procesowi.

Sama argumentacja, że „proces prozdrobienia dotyczy przede wszystkim (a więc nie wyłącznie — przyp. mój) grup małorolnych” wskazuje na fakt istnienia tego zjawiska. Wysuwana również teza, że przyczyną rozdrobnienia jest uprzemysłowienie nie przeczy twierdzeniu o zachodzącym w minionym okresie rozdrobieniu.

¹ „Nowe Rolnictwo” nr 14 z 1963 r.

² S. Mierzejewski: „Wieś Współczesna” nr 8/1963 r.

³ Biuletyn Statystyczny GUS nr 1 (1963 r., tabl. 17, s. 19,

Na zaszłe zmiany w strukturze gospodarstw indywidualnych wpłynęło szereg różnorodnych i nie zawsze jednokierunkowych przyczyn. Należy jednak podkreślić fakt, że zjawisko rozdrabniania się gospodarstw posiada inną treść społeczno-gospodarczą niż rozdrabnianie występujące prze wojną w wyniku przeludnienia wsi i braku możliwości zatrudnienia. Socjalistyczna industrializacja nie mogła zatrzymać procesu rozdrabniania się struktury obszarowej gospodarstw, wpłynęła jednak na jego społeczny charakter. W wyniku tego z omawianym procesem łączy się nie przyrost biedoty wiejskiej, lecz tzw. odchodzenie od rolnictwa, z którym związane jest powstawanie drobnych gospodarstw różniących się tym, że są użytkowane przez ludność mieszaną.

СЛАВОМИР МЕЖЕЕВСКИ

В а р ш а в а

ТЕНДЕНЦИИ К ИЗМЕНЕНИЯМ В СТРУКТУРЕ ЕДИНОЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВ НА ЗАПАДЕ И СЕВЕРЕ ПОЛЬШИ В 1950—1960 ГГ.

Содержание

Автор приходит к выводу, что происходящие изменения в структуре единоличных хозяйств в этих районах означали абсолютный и относительный рост наиболее мелких хозяйств.

Несмотря на проходивший в 1950—1960 гг. по всей стране процесс дробления крестьянских хозяйств, разбираемые районы отличаются от остальных районов Польши более компактной сельскохозяйственной площадью.

Этот процесс был вызван рядом разнородных и не всегда однотипных факторов. Процесс дробления крестьянских хозяйств имеет в настоящее время иное социально-экономическое содержание, чем в довоенные годы, когда он явился результатом перенаселения и безработицы в деревни.

Дроблению крестьянских хозяйств, в результате индустриализации страны, не сопутствует прирост деревенской бедноты. Оно сопровождается образованием нового социально-экономического слоя в деревне рабочих-крестьян и усилением миграции населения из деревни в город.

ŚLAWOMIR MIERZEJEWSKI

W a r s a w

CHANGES IN STRUCTURE OF INDIVIDUAL FARMS IN WESTERN AND NORTHERN REGIONS OF POLAND DURING 1950—60 AND THEIR TENDENCY

Summary

The author closes with the conclusion that the changes in structure of individual farms, as they occur in the above mentioned regions of Poland, have reflected the absolute and relative growth of the smallest farms. In spite of changes aiming in 1950—1960 to „revalue” the structure towards smaller farms the above said regions distinguish themselves

in comparison with the rest of the country by a more compact size structure of their farms. There were a number of various, non always unidirectional reasons which have influenced these changes. The phenomenon of farm desintegration has presently different socio-economic substance than that which had taken place in pre-war period and had its source from the overpopulation of the country and lack of employment. Farm structure desintegration taking place parallely with the industrialization of the whole country, wouldn't be connected any more with the increase of the number of poor people in the villages but appears together with the growth of a new socio-economic group of peasant-workers and the increasing outflow from the country to the town.

